

ÉLŐNYELV

Másodnyelvi homonimák a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban

1. Bevezetés. A határon túli magyar nyelvváltozatokban meghonosodott kölcsön-szavakról gazdag szakirodalom áll a kutatók rendelkezésére. Ez azt jelenti, hogy nagyon sok írás foglalkozik a meghonosodott kölcsönszavak bizonyos szempontú bemutatásával. Viszont ezek túlnyomórészt csak az adatolt kölcsönszavak tételes felsorolására (DRÁVAI 1969), esetleg szemantikai csoportosítására, illetve etimológiai vizsgálatára vállalkoznak (LIZANEC 1970; FODÓ 1973; KÓTYUK 1973/2007; BORBÉLY 2004; GYÖRKE 2008; MÁRKU 2013; GAZDAG 2010; stb.). Vannak természetesen olyan munkák is, melyek arra is kísérletet tesznek, hogy ezeket a szavakat néhány jellemző példa megadásával kölcsön-szó-típusokba sorolják (CSERNICSKÓ–HIRES 2003; BÁRÁNY–CSERNICSKÓ 2009). Ezidáig azonban még egyetlen munka sem vizsgálta azokat a kölcsönszavakat, melyek a standard magyar nyelvi elemek homonimái. A kérdés pedig különösképp fontos lehet a határon túli, s ezen belül a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott keleti szláv kölcsönszavak vizsgálata, illetve a magyar nyelv határtalanítása szempontjából is. Ezekben ugyanis jelentős számban találhatunk másodnyelvi homonimákat. A kontaktológiai szakirodalomban az sincs kellő mértékben tisztázva, hogy ezeket közvetlen kölcsönszavaknak vagy inkább jelentéskölcsönzésnek kell-e tekinteni?

Jelen munka egyrészről a homonima fogalmát, főbb típusait, a hozzájuk fűződő nyelvészeti nézeteket, illetve a kárpátaljai magyar nyelvjárások másodnyelvi homonimáinak egy részét mutatja be, melyek egy 2017-es kutatás során kerültek adatolásra.¹ Másrészről pedig választ próbál adni a kölcsön szó-típusokba való besorolásuk körüli kérdésfelvetésekre is.

2. A homonimákról és típusaikról. A homonimák a nyelv természetes velejárói, ugyanis „a beszélő egyén és a beszélő társadalom úgy gazdálkodik a nyelvi eszközökkel, hogy aránylag kevés jellel minél több kifejezhető legyen” (KÁROLY 1970: 218). Ezért a nyelvben egy szó akár több dolog megnevezéseként is használható. Ugyanakkor hangsúlyozni kell azt is, hogy a nyelvészetben már régen felismert tény az, hogy különbség van a poliszémia és a homonímia között, bár az e kategóriák között húzódó határ általában bizonytalan és nehezen határozható meg (TOLCSVAI NAGY 2012: 296). Ezt kiegészítve AARNI PENTTILÄ (1970: 130) megjegyzi azt is, hogy „ugyanazon szó különböző előfordulásai ugyanis jelentés tekintetében valamennyire eltérhetnek egymástól, de azért azokat még ugyanazon szó előfordulásainak érezzük, s még nem tekintjük őket homonimáknak”. Felmerülhet akkor tehát a kérdés, hogy miként is definiálhatók a homonimák, mikor mondhatjuk egyértelműen ki azt, hogy homonimákkal van dolgunk?

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia 5241/10/2107HTMT Domus Hungarica ösztöndíjprogram keretében készült.

¹ Az említett kutatás 220 keleti szláv kölcsön szó ismeretét és használatát vizsgálta kérdőíves felmérés keretein belül, a Beregszászi járás 35 magyarlakta településén.

A kérdésre PENTTILÁ fentebb már idézett munkájában az alábbi választ adja: „ha a szavak etimológiailag nem tartoznak egybe, és a jelentésük is világosan elkülönül egymástól, akkor nyilvánvaló, hogy nem azonos, csak azonos alakú, azaz homonim szavakkal állunk szemben” (i. h.). BÁRCZI GÉZÁNÁL a következő meghatározást találhatjuk: „homonimáknak lehet tekinteni azokat a szavakat, melyek ugyan közös töből ugyanazzal a képzővel alakultak, tehát egybehangzók, de mégis egymástól független alakulások, amennyiben az alapszó más-más jelentéséből származnak, vagy legalább föltehetőleg más-más alapjelentés hajtásai, nem pedig a származékban történt jelentésváltozás eredményei” (BÁRCZI 1958: 48). A BÁRCZIÉNÁL tömörebb meghatározás olvasható KOZMA ENDRE munkájában. Ő azt mondja, hogy „a homonimák olyan jelek (azonos alakú szavak), amelyeknek a jelölője ugyanaz, jelöltjük és jelentésük azonban különböző. A két jel jelentése között semmiféle ismert kapcsolat sincsen” (KOZMA 1986: 118).

A korábbi munkák álláspontját összefoglalva KIEFER FERENC (2007: 121) azt mondja, hogy „poliszémia és a homonímia közötti egyik különbség tehát az, hogy míg a poliszém jelentéseknek van közös eleme, a homonimák között nincs jelentésbeli kapcsolat. A másik különbség, amire a hagyományos (és a történeti szemantikát kellően nem ismerő) szemantikai munkákban gyakran találunk hivatkozást, nyelvtörténeti jellegű: míg a homonimák különböző forrásból erednek, a poliszém jelentések ugyanabból a szójelentésből származtathatók”, illetve a fogalmak megkülönböztetésére használható kritériumokat sorra véve leszögezi, hogy „a poliszém jelentések kontinuumot alkotnak, melynek egyik végét a homonim jelentések, másik végét pedig a szemantikailag határozatlan jelentések képviselik”, s hogy fogalmak megkülönböztetésére nem állnak a kutatók rendelkezésére megbízható tesztek. (i. m. 143)

Amint arra PETHŐ JÓZSEF (2006: 66–67) is felhívja a figyelmet, a homonimák kialakulása két ellentétes irányú folyamat révén történhet meg: 1. Konvergens (összetartó) fejlődés: amikor az eredetileg különböző átdó nyelvekből származó és teljesen különböző jelentéstartalommal bíró szavak azonos hangalakot öltve honosodnak meg a nyelvben: pl. *sejt* (ige, ’vél valamit’) és *sejt* (főnév ’élettani sejt’); 2. Divergens (széttartó) fejlődés: amikor a poliszém szó egyik jelentése olyan mértékben eltávolodik az alapjelentéstől, illetve az azzal még világos kapcsolatot mutató többi jelentéstől, hogy a köztük fennálló jelentéviszony lényegében megszűnik: pl. *fűz* (főnév, növénynév) és *fűz* (ige).

KISS JENŐ (1972: 353) ehhez képest egy harmadik csoportról is említést tesz. Szerinte ugyanis a homonímia létrejöhet a jövevényszavak meghonosodása révén is. IMRE SAMU (1966: 48) ezt a megértés folyamatát jelentős mértékben megnehezítő jelenségként értékeli.

A homonimákat a szakirodalom több csoportba sorolja. BÁRCZI GÉZA (1958: 47) négy pontban foglalja össze azokat a kritériumokat, amelyeket a szótári homonimák kérdése kapcsán a szótáriróknak mindenképp érdemes figyelembe venniük. Ez alapján homonimáknak tekinthetők azok a szavak, melyek: 1. „egymástól független etimológiájúak” (BÁRCZI 1958: 47); 2. „más-más jelentéssel – egymástól függetlenül átvett (jövevény) szavak” (i. m. 48); 3. „azonos hangzásukat annak is köszönhetik, hogy alapszavuk és képzőjük azonos (jelentésük persze eltér), abban az esetben, ha egyikük elvonás egy összetételből, vagy mind a kettő elvonás, de más-más összetételből” (i. h.); 4. „ugyan közös töből ugyanazzal a képzővel alakultak, tehát egybehangzók, de mégis egymástól független alakulások, amennyiben az alapszó más-más jelentéséből származnak, vagy legalább föltehetőleg más-más alapjelentés hajtásai, nem pedig a származékban történt jelentésváltozás eredményei” (i. m. 49).

PETHŐ JÓZSEF (2006: 68–69) három fő csoportba és több alcsoportba sorolja a homonimákat. I. Szótári homonimák: szótári alakjukban egyeznek a szavak: 1. Azonos szó-fajú szavak alkotnak homonim viszonyt: *fogoly, ár*; 2. Különböző szófajú szavak homonimája: *áll, bán, csap, dob*. (PETHŐ véleménye szerint ide sorolandó a tulajdonnév és más szófajok kiejtésben érvényesülő homofónia jelensége is, pl. *Ács – ács; Hatvan – hatvan*.) II. Szótári alak egyezik toldalékolt alakkal: *török* (népnév és igealak), *vétek, járom, verem*. (PETHŐ itt ugyancsak felhívja a figyelmet a homofónia jelenségére: *csuklya, csukja* stb.) III. Nyelvtani homonimák: toldalékolt alakok egyeznek: *állatok, eszem, irt* stb.

PETHŐ osztályozásától eltérően RÓNAI (1997: 7) a homofóniát külön csoportként kezelve kiejtési azonosalakúságként külön csoportba sorolja. Részletesebb felosztást javasol HANGAY ZOLTÁN, aki a PETHŐ-féle második csoportot vegyes típusú homonimáknak nevezi, s RÓNAIVAL egyetértve, több csoportba sorolva (szótári, nyelvtani és vegyes típusú homofónia) külön tárgyalja a homofónia kérdését. Emellett kitér az azonos írásképpel rendelkező, de eltérő hangzású szavakra, vagyis a homográfia jelenségére is, megjegyezve, hogy ez elsősorban angol nyelvi sajátosság, de a zárt *ĕ* ejtésénél a magyar nyelvben is megfigyelhető, pl. „*Ēlég* könyvet gyűjtött.” – „A fa *elég*” (HANGAY 2007: 499–500).

A múlt század végén végzett dialektológiai vizsgálatok (pl. KISS 1981; SÁNDOR 1994; PÁLINKÁS 1997) azt igazolták, hogy az egyes nyelvjárások (az idézett munkákban a mihályi és koloni) még a köznyelvnél is kevesebb homonimát tartalmaznak. A másodnyelvi homonimák előfordulása miatt a fenti kijelentés azonban nem tekinthető teljességgel helytállónak, főleg abban az esetben nem, ha az államnyelvi kölcsönszavakra a határon túli magyar nyelvjárások szerves részeként tekintünk.

3. A homonimák megítélése a magyar nyelvészeti szakirodalomban. A magyar nyelvészeti szakirodalomban a homonimák megítélése meglehetősen ellentétes. BAKOS JÓZSEF Comenius nyelvészeti munkásságát tanulmányozó írásában megjegyzi, hogy a neves pedagógus a világos stílus akadályozójaként tekint e szavakra, s a ritkább, illetőleg egészen világos szövegösszefüggésben való használatukat várja el (BAKOS 1966: 221). ELEKFI LÁSZLÓ is arról ír, hogy az alaktani homonimák kellő szöveg- és helyzetismeret nélkül akár kisebb vagy súlyosabb félreértéseknek az előidézői is lehetnek” (ELEKFI 2000: 163). BAŃCZEROWSKI JANUSZ szerint viszont a homonimák már csak azért sem okozhatnak nyelvi nehézséget, mert „a szójátékon kívül szinte soha sem fordulnak elő együtt, és így nincs is szükségünk arra, hogy megkülönböztessük őket”. Illetve azt is hangsúlyozza, hogy a „homonimák fonikus azonossága csak illúzió, amellyel csak akkor van dolgunk, ha a homonimákat absztrakt síkon kezeljük. Valójában azonban minden egyes homonimának sajátos és soha nem azonos használati közege van, tehát a valóságban teljes fonikus megtestesülésükben is különböző egységek” (BAŃCZEROWSKI 2008: 138). A félreértések létrejöttének esetleg azokban az esetekben van lehetősége, amikor különböző nyelvek beszélői által kerülnek felhasználásra ezek a szavak.

Ezt a helyzetet mutatja be JUDITA ORVOŠOVÁ (1964) írása, melyben orosz–szlovák homonimák használatának problematikáját tárja az olvasók elé. Ugyanakkor gyakoriak azok az esetek is, amikor a különböző nyelvekből származó homonimák épp a nyelvi játék forrásául szolgálnak: „Például a németnek *víz (Wiese)* a rétje, *háj (Heu)* a szénája, mégis *rossz (Ross)* a lova”, olvashatjuk Benkő László egyik írásában, aki ugyanitt megjegyzi azt is, hogy „a véletlen egyezésen alapuló, kiejtési és nyelvek közötti homonímia egyszerre

jelentkezik annak a magyar autósnek a szavaiban, aki így üdvözölte új kocsján érkező bécsi barátját: Persze, az osztrák sógor *Mercedesen* jár, a szegény magyarnak bezzeg nincs luxuskocsija, legfeljebb egy rossz kis *szamara (Samara)*” (Benkő 1991: 6).

BÁRDOSI VILMOS a humor nyelvi forrásaiként vizsgálja a poliszémia és a homonímia kérdését, megjegyezve, hogy „beszéd közben a homonímia nem okoz félreértéseket vagy kétértelműséget, mivel a kontextus vagy egyéb szupraszegmentális momentumok megfelelő felvilágosítással szolgálnak arra, hogy melyik jelentéssíkot válassza ki a beszélő”, „ugyanakkor ezeket a kétértelmű kifejezéseket nagyon gyakran használják – különösen irodalmi művekben – azért, hogy meghatározott stilisztikai hatást érjenek el” (BÁRDOSI 1975: 80). RÁCZ ENDRE is azt vallja, hogy a homonimák a nyelvi játékoság eszközei, melyekkel a népnyelv és a költői nyelv is igen szívesen játszik. Ennek igazolására magyar klasszikusoktól vett példákat is megemlít. Ehhez kapcsolódóan arra is felhívja a figyelmet, hogy „a gondolatközlésben, a mondat világos környezetében sem az azonos alakú, sem a több jelentésű szavak nem szoktak félreértést okozni (RÁCZ 1977: 4). Ugyanezen vélelmet képviseli a fentebb már idézett RÓNAI BÉLA is, aki arra is felhívja a figyelmet, hogy e szavak kiváló alapul szolgálhatnak a találós kérdések és a különféle keresztretjvények összeállításánál is (RÓNAI 1997: 7). SZIKSZAINÉ NAGY IRMA a Magyar stilisztika című könyvében az azonosalakúságnak a stiláris hatás létrejöttében való szerepét is részletesen taglalja, kitérve a szótári, a nyelvtani, a helyesírási és a kiejtési homonimákban rejlő képalkotási lehetőségekre (SZIKSZAINÉ 2007: 306–310).

A homonimák kérdése a nyelvközi fordítások aspektusából is igencsak érdekes lehet. Amint azt a Viktor Jerofejev *Férfiak* című elbeszéléskötetének fordítása kapcsán Cs. JÓNÁS ERZSÉBET (2013: 160–161) is megjegyzi, a *баба* szó az orosz népnyelvben általában ’asszony’ jelentésű (bár nagy nyelvjáróterületen ’szülésznő’ is), míg a magyarban ugyanez a szóalak (*bába*) – a mesékben szereplő *vasorrú bába* kivételével – csak ’falusi szülésznő’, vagyis ’egy bizonyos foglalkozású idős nő’, ezért a *баба* magyar fordítása az adott kontextusban helyesen *nyanya*, *banya*, legfeljebb (*vén*)*asszony* lehetne.

A homonimitás kérdése a fordítástudomány mellett megjelenik a kontaktológiai szakirodalomban is. A nyelvek közötti érintkezések, illetve a kölcsönszavak meghonosodása során, amint arra már BÁRCZI fentebb idézett munkája kapcsán is utaltunk, gyakran keletkeznek homonim szavak. A magyar nyelv határtalanításának eredményeként az Osiris Kiadó *Idegen szavak szótárában* megjelenő határon túli szavak kapcsán TOLCSVAI NAGY GÁBOR is arra hívja fel a figyelmet, hogy abban „az azonos alakú, esetleg nyelvtörténetileg azonos eredetre visszavezethető, de a mai beszélő számára nem sok kapcsolatot mutató szavakra is akad példa” (TOLCSVAI NAGY 2013: 387), melyet pár szóval szemléltet is. Viszont már itt érdemes azt megjegyezni, hogy az általa, illetve a szótár által horvátországiként jelölt, s ’ügyirat’ jelentésben használt *akt* szó ugyanebben a jelentésében – orosz nyelvi átvételként – a kárpátaljai magyar nyelvben is megtalálható (lásd pl. GAZDAG 2013: 224; Termini: Ht-lista).

Amint arra a KONTRA MIKLÓS által szerkesztett (1995) munka kapcsán tett megállapításai LANSTYÁK ISTVÁN (1998a: 37) is utal, a Calumet-vidéki magyarok nyelvbe bekerült szavak „angol modellje többé-kevésbé hasonlít egy-egy meglévő – vagy egy-egy lehetséges – közmagyar szóra, ezért az átvétel következtében e közösség nyelvében homonimák – azonos alakú, de eltérő jelentésű szavak – keletkeztek. (Olyankor, amikor az angol és a neki megfeleltetett közmagyar szó jelentése közel áll egymáshoz, helyesebb

úgy tekintenünk, hogy az érintett magyar szó újabb jelentésre tesz szert, azaz nem homonímia jön létre, hanem ún. polisziémia, »többjelentésűség«). KONTRA MIKLÓS (1977) EINAR HAUGEN (1950) munkája nyomán kölcsönhomonimáknak (*loan homonym*) nevezi azokat a szavakat, melyek a magyarba való bekerülésük révén egy már meglévő magyar nyelvi elem homonimáivá váltak. S azt, hogy e jelenség elég gyakori, néhány példával is alátámasztja. Pl. „*gém*¹ ’egyfajta gázlómadár’ (ismeretlen eredetű) – *gém*² ’teniszből a játszma egysége’ (< ang. *game*); *hall*¹ ’hangot füllel érzékel’ (fgr.) – *hall*² ’lakásban (az előszoba után) a helyiségek előterét alkotó (ablaktalan) (lakó)helyiség’ (< ang. *hall*) (KONTRA 1977: 110).

4. A kölcsönszavak típusai. Hová is tartoznak a homonimák ebben a rendszerben? A szó- és szó szerkezet-kölcsönzést a kölcsönzés milyensége alapján BENŐ ATTILA (2008: 23–33) három fő csoportra és számos alcsoportra osztja. Eszerint megkülönböztethetünk 1. direkt kölcsönzést: ide sorolhatók a lexémakölcsönzések, a szó szerkezet és frazémaátvételek, a tulajdonnév- és betűszókölcsönzések, a hangalak- és visszakölcsönzések, illetve az áljövevényesítések; 2. indirekt kölcsönzést: ide tartozik az analóg, homológ és homofón szavakat magába foglaló jelentéskölcsönzés csoportja, a tükörszavak és tükörki-fejezések, valamint a hiperpurizmusok kategóriája; 3. hibrid kölcsönzést: ide sorolhatjuk a közvetlen és közvetett kölcsönzés együttes érvényesülésének folyamatát, mely a magyar szakirodalomban a részfordítás jelenségével azonosítható (KONTRA 1981: 15).

A nemzetközi és a magyarországi gyakorlatnak megfelelően a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv elemeit a kölcsönszavak típusai alapján is kategorizálták már. KONTRA MIKLÓS (1981) és BARTHA CSILLA (1999) munkáira alapozva a helyi nyelvészek (CSERNICKÓ–HIRES 2003: 125–138; BÁRÁNY–CSERNICKÓ 2009) a következő kölcsönzó-típusokat különítik el:

1. Közvetlen (lexikai) kölcsönzés: a szó eredeti hangalakjának a megtartásával kerül sor annak átvételére. Az ilyen kölcsönzések a leggyakoribbak. A bevezetésben már említett kárpátaljai nyelvészeti munkák rendszerint az e típusba sorolható kölcsönszavakat tartalmazzák. Pl. *bida* ’baj’, *bulocska* ’zsömle’, *ucsiliscse* ’szakközépiskola’, *szprávka* ’igazolás’ stb.

2. Hangalakkölcsönzés (fonetikai): az adott szó eltérő hangalakkal használatos az átvevő és az átadó nyelvben. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban e szavak általában a magyarban is használatos görög és latin eredetű szavak szláv nyelvbéli újrakölcsönzései. Pl. *agronóm* ’agronómus’, *diplom* ’diploma’, *referát* ’referátum’ stb.

3. Hibrid kölcsönszavak: azok az összetett szavak, melyek egy közvetlen kölcsönzó és egy átvevő nyelvi elemből épülnek. Ezek száma igen alacsony. Ilyen szavak pl. *főszesztra* ’főnövér’, *kibrakkol* ’kiselejtez’, *porovotnyiklámpa* ’indexlámpa’ stb.

4. Jelentéskölcsönzés: az átadó és az átvevő nyelv hasonló hangalakú és jelentésszerkezetű elemei között mehet végbe. Ilyenkor a szó a másik nyelv hatására új jelentéssel gazdagodik. Pl. *csenget* ’telefonál’ (vö. or. *звонить*, ukr. *дзвонити* ’csenget; telefonál’), *dolgozik* ’<gép, berendezés> működik, <üzlet> nyitva tart’ (vö. or. *роботать*, ukr. *працювати* ’dolgozik; <gép, berendezés> működik; <üzlet> nyitva van), *kimenő* ’szabadnap’ (vö. or. *вихідний (день)*, ukr. *вихідний (день)* ’szabadnap, <rendszeres heti> pihenőnap, <üzlet> zárvatartás’) stb.

5. Tükörszavak: a másodnyelvi modell alapján fordítás útján jönnek létre. Pl. *átfordít* (szöveget) ’lefordít’ (vö. or. *переводить/перевести*, tkr. ’átvezet’, vö. fr. *traduire*), *cserél* (pénzt) ’vált’ (vö. or. *обмінювати/обмінити* ’<tárgyat> elcserél, <igazolványt> cserél, <pénzt> vált’), *felad* (kérdést) ’feltesz’ (vö. or. *задати*, ukr. *задати*).

A fent bemutatott csoportosításban azonban elég nehéz helyet találni a másodnyelvi homonimák számára.

Ha azt a szempontot vesszük figyelembe, hogy ezek a szavak a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban való meghonosodásukat követően sem estek át hangalaki módosuláson, akkor tekinthetnénk őket közvetlen kölcsönszavaknak. Viszont ez a besorolás épp amiatt nem lehet teljes mértékben helytálló, mert ugyanezen hangsorból álló szavak már léteznek a magyar nyelvben. Vagyis, elvben nem is maguk a szavak honosodnak meg ilyen esetekben a nyelvjárásban, hanem csak a jelentésük. Ez alapján akkor a jelentéskölcsönzés csoportjába lenne célszerű e szavakat besorolni.

Itt azonban ismét akadályba ütközik az elmélet, hiszen a hangalak kölcsönzése nélküli jelentéskölcsönzés LANSTYÁK ISTVÁN (1998b: 42–43) szerint akkor mehet végbe, „ha az átvevő nyelvben van olyan szókészleteti elem, amely vagy hangalakjában, vagy jelentésszerkezetében, esetleg mindkettőben hasonlít az átadó nyelvi elemhez”. A másodnyelvi homonimák esetében viszont nem hasonlóság, hanem azonosság áll fent a két nyelv elemeinek hangalakjában. Tekinthejtük ezt a jelentéskölcsönzés hatványozott mértékű igazolásának, de ugyanúgy tekinthejtük olyan jelenségnek is, amely a jelentéskölcsönzést ilyen szempontból kizárja.

Mit kezdhetünk akkor ezekkel a szavakkal a kölcsönszavak típusokba való besorolásánál? Erre használhatjuk a korábban már említett kölcsönhomonimák (KONTRA 1977: 110) megjelölést is, vagy a fentebb bemutatott csoportosítás kiegészítéseként létrehozhatunk egy külön csoportot a közvetlen kölcsönszavak kategóriáján belül. Ezt nevezhetjük jelentésátvételben realizálódó közvetlen kölcsönzések csoportjának, melyben azok a kölcsönszavak kapnának helyet, amelyeknek az átvevő nyelvben már meglévő szavak homonimáiként csak a jelentésük kerül átvételre.

5. Másodnyelvi homonimák a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Az előzőekben már szó esett arról, hogy a jövevényszavak meghonosodása révén elég gyakori jelenség a homonimák létrejötte. Különösen igaz lehet ez a határon túli magyar nyelvváltozatokra, melyekbe nagy számban kerülnek át államnyelvi kölcsönszavak, s ezek között természetesen előfordulnak olyan szavak is, amelyek homonimái bizonyos közmagyar szavaknak. Ez a jelenség a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott orosz és ukrán kölcsönszavak körében is megfigyelhető. A továbbiakban rövid szótári adattár keretein belül mutatunk be néhányat a kárpátaljai magyar nyelvjárások másodnyelvi homonimái közül.

Az egyes szócikkek a következő információkat tartalmazzák: a címszót; a közmagyar szó jelentésére vonatkozó adatokat az ÉrtSz., illetve az ÉKSz.² anyagai alapján; a kárpátaljai magyar nyelvjárásokba bekerült orosz és/vagy ukrán kölcsönszavakkal kapcsolatos információkat, és a használatukat igazoló élő-² és sajtónyelvi,³ esetleg irodalmi példákat;

² A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontban 2003 óta folyó kutatási program keretében készült irányított beszélgetések hanganyaga, melynek rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is köszönetet mondok az intézet munkatársainak, illetve az általam végzett különböző kutatások résztvevőinek.

³ A sajtónyelvi példaanyagok a következő nyomtatott magyar újságokból és/vagy azok online változataiból kerültek adatolásra: Kárpáti Igaz Szó (országos napilap, heti 3 megjelenéssel); Kárpátalja és Kárpátinfo (megyei hetilapok); Beregi Hírlap (a Beregszászi járás hetilapja); Beregszász (Beregszász város hetilapja).

azokat a szótári adatbázisokat és tudományos munkákat (Termini: Ht-lista; KMNySz.; KRAJNIK 2010; KÓTYUK 2007; MÁRKU 2013), melyekben szintén adatolásra kerültek az említett kölcsönszavak.

akt – A szó az ÉrtSz (1: 91) és az ÉKSz² (18) szerint is a 'meztelen emberi (általában női) testet', valamint 'az azt ábrázoló művészi alkotást' jelenti. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban viszont az *akt* (fn.) az ukr., or. *акт* kölcsönszó átvételeként 1. 'jegyzőkönyv'; 2. 'okirat' jelentésben is használatos. Pl. „A főosztály szakembere azt mondta, hogy esetünkben új *akt* kiállítására van szükség.” (Kárpáti Igaz Szó, 2011. március 4.). Adatolja még: Termini: Ht-lista; KMNySz. 1: 26; KRAJNIK 2010: 45.

bagázs – A szónak a magyar köznyelvben is több jelentése ismert. Az ÉrtSz. (1: 386) 'szedett-vedett népség, csőcselék, söpredék' jelentésű szóként tárgyalja, míg az ÉKSz.² (81) e címszó alatt említi a 'poggyász' jelentésű régies *bagázsia*-t is. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *bagázs* (fn.) az ukr., or. *багажник* (köznyelvi *багаж*) kölcsönszó meghonosodásával a személygépkocsi csomagterének a megnevezéseként a szláv hangalaknak megfelelő *bagázsnyik* és *bagázs* alakban is használatos. Pl. „A kocsni alkatrészek meg *bagázs*, azt Magyarban nem értik.” (313_Zápszony_1980_F_ANYTR⁴). Adatolva még: Termini: Ht-lista; KMNySz. 1: 54; MÁRKU 2013: 240; KRAJNIK 2010: 45. A KMNySz. (i. h.) csak a *bagázsnyik* szónál adatolja ezt a jelentést.

bak – Az ÉrtSz. (1: 392) a következő jelentéseit adja meg: 1. 'általában a kecske hímje', 2. 'kisebb kérődző emlősök (őz, zerge stb.) hímje', 3. (tájszó) 'a macska hímje; kandúr', 4. (régies, gúnyos) '<gyakran megszólításként> öregedő, de a nők iránt még mindig mohón érdeklődő férfi', 5. 'két-két kereszt alakban összerótt lábból és ezeket a metszőpontban összekötő gerendából szerkesztett faállvány', 6. 'kocsin a kocsis ülése', 7. (sport) 'olyan, négy hosszú lábon álló tornaszor, melynek párnázott és bőrrel bevont tömzsi henger a felső része', 8. (vasútügy) 'ütközőbak', 9. (hajózás) '<a hajó peremén v. a rakparton v. a kikötő falán> egy v. két egymás melletti, tömzsi, erős oszlop, amelyhez kikötéskor v. vontatáskor a kötelet erősítik'. Az ÉKSz.² (82) viszont a 2. és 3. számú jelentést már összevonta. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *bak* (fn.) az ukr., or. *бак* kölcsönszó átvételeként 1. 'tartály'; 2. 'üzemanyagtartály' jelentésben is ismert. Pl. „Az a baj, hogy csak 40 literes *bak* van alatta.” (2017_Zápszony_Résztvevő_F_40-s). Adatolva még: Termini: Ht-lista; KMNySz. 1: 56; MÁRKU 2013: 240.

bál – Az ÉrtSz. (1: 395) és az ÉKSz.² (83) is a 'nagyobb szabású táncmulatság' jelentésben adatolja. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban (főleg a diáknyelvben) a *bál* (fn.) az ukr. *бал*, or. *балл* kölcsönszavak hatására 'pontszám, eredmény' jelentésben is használatos. Pl. „Egy hete kértem, hogy mutassa meg, hány *bálom* van.” (2012_Kórház_Résztvevő_N_20-s). Adatolva még: KMNySz. 1: 57 (más jelentésben).

bástya – A szó kapcsán az ÉrtSz. (1: 427) és az ÉKSz.² (91) is a következő jelentéseket adja meg: 1. 'erődítmény falából kiugró, rendszerint a fal fölé emelkedő félkör v. sokszög alapú, kőből, földből, fából készült építmény; róla az erőd előtti terepet puska- v. ágyútűz alá lehet venni', 2. (átvitt értelemben) 'vminek erős védelmezője, szilárd támasza; erőd', 3. (sport) 'a sakkjáték egyik bábja, mely a játék megkezdésekor a tábla négy sar-

⁴ ANYTR: A Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont A nyelvhasználat társadalmi rétegződése című kutatásban készült interjú, melynek rendelkezésemre bocsátásáért ugyancsak köszönet illeti az intézet munkatársait.

kának vmelyikén helyezkedik el, s játék közben egyenes irányban mozog és üt; torony'. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *bástya* (fn.) az ukr. *водонапорна башта*, or. *водонапорная башня* 'víztorony' jelentésű szavak előtagjának elmaradásával és a hasonló hangalakú, ám kissé eltérő jelentésű magyar *bástya* szó beleértésével honosodott meg. „Nekem, hogy ott fészkel a gólya a *bástyán*, mindenféle jószág van az udvaron, odahordja a sok békát, csúszót.” (2013_Zápszony_Résztevő_F_60). Adatolva még: KMNySz. 1: 64, az ugyancsak 'víztorony' jelentésű *básnya* címszó egyik alakváltozataként.

diszk – Az ÉrtSz. nem tárgyalja a szó jelentését. Az ÉKSz.² (223) a számítástechnikában 'nagy mennyiségű adat tárolására használt (hajlékony) mágneslemezként' határozza meg. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *diszk* (fn.) az ukr., or. *диск на авто* szóösszetétel előtagjának a meghonosodásával 'keréktárcsa, felni' jelentésben is használatos. Pl. „Egy szép krómzott *diszk* sokat dobna rajta.” (2013_Zápszony_Résztevő_F_30-s). A szó KMNySz.-ben nem szerepel. Adatolva még: Termini: Ht-lista.

generál – A szó értelmezését az ÉrtSz. és az ÉKSz.² nem tárgyalja, a vonatkozó információkat az idegen szavak szótáraiban (pl. BAKOS 1994: 278; TÓTFALUSI 2004: 339; TOLCSVAI NAGY 2007: 385) találhatjuk: *generál* (ige) 1. 'létrehoz valamit; azt okozza, hogy valami legyen; alkot, létrehoz, eredményez, okoz, előidéz', 2. 'fizikai, kémiai, mechanikai, elektronikai vagy matematikai eljárással létrehoz vagy teremt; fejleszt, termel'. A régebbi magyar *generál* 'tábornok' főnév a német *General* átvétele (TESz. 1: 1044). A kárpátaljai magyar nyelvben azonban a *generál* (fn.) az ugyancsak a németből származó ukr., or. *генерал* hatására a magyar 'tábornok' jelentésű *generális* főnév megfelelőjeként használatos. Pl. „A *generálnak* vőut a sofőrje.” KMNySz. 1: 327. Összetett szavak előtagjaként 'fő- vagy vezér' jelentésben is előfordul: *generáldirektor* 'vezérigazgató'. Pl. „Elmentem Ungvárra a *generáldirektorhoz*” (Zelei 2001: 115). Vö. a magyarországi nyelvhasználatban hasonló jelentésben: *generálkivitelező* 'főkivitelező' (BAKOS 1994: 278), *generáljavítás* 'fő- vagy nagyjavítás' (ÉKSz.² 439). Ebben a formában a vizsgált adatbázisok még nem adatolták.

írisz – Az ÉrtSz. (3: 534) homonimaként, az ÉKSz.² (577) viszont polyszém szóként adatolja a szót, de ugyanabban a jelentéstartamban: 'nőszirm', 'szívárványhártya', illetve 'a fényképezőgép folyamatosan állítható fényrekesze'. A kárpátaljai magyar nyelvjárásban az *írisz* (fn.) a márkanév eredetű ukr. *іріс*, or. *upuc* hatására 'karamellszerű, kocka alakú cukorka' jelentésben is ismert. Pl. „Tessék mondani, *írisz* cukorkájuk van most?” (2014_Beregszász_Résztevő_F_60). A vizsgált adatbázisok nem adatolják.

klub – Az ÉrtSz. (4: 268) az ÉKSz.² (718) a szó jelentését a következőképp határozza meg: 1. 'hasonló foglalkozású, érdeklődésű embereknek közös szórakozás, művelődés, sport stb. céljára való egyesülése, szervezete', 2. 'ennek épülete', 3. 'ennek tagsága'. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *klub(b)* (fn.) az ukr., or. *клуб* meghonosodása révén elsősorban az ÉKSz.² által klubhelyiségként definiálható jelentésben, és 'művelődési ház' megnevezéseként terjedt el. Pl. „Itt mi *klubbnak* mondjuk, de Magyarországon művelődési ház.” (485_Kispapi_Bocskai_Gabriella_1977_No). Adatolva még: KMNySz. 1: 496.

kredit – Az ÉrtSz. nem adatolja. Az ÉKSz.² (768) kereskedelmi és pénzügyi szakszóként a 'hitel', illetve 'az iskolai oktatáshoz kapcsolódó tananyagegység' jelentéseket adatolja. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *kredit* (fn.) az ukr., or. *кредит* hatására széles körben elterjedt, köznyelvvé vált szó, mely 'a bankok által részletfizetéssel törleszhető hitel' jelentésben ismert. Pl. „Ők szinte mindent *kreditre* vettek meg a házhoz.” (2015_Busz_Résztevő_N_40-s). Adatolva még: Termini: Ht-lista.

láger – A szó az ÉrtSz. (4: 551) és az ÉKSz.² (786) anyagai alapján is a régies ’katonai tábor, hadifogolytábor’, illetve ’csapágy’, valamint ’telep, raktár’ jelentésben ismert. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban a *láger* (fn.) az or. *лагерь* átvételeként egy általánosabb ’tábor’ jelentéstartalommal bír, mely egyaránt értendő az iskolai hallgatók nyári táborára, vagy az esetlegesen a külföldi migránsok befogadására kialakított ideiglenes menedékként szolgáló táborokra is. Pl. „Timosenko kitart a derceni *láger* mellett.” (Kárpátinfo, 2010. január 18.). A vizsgált adatbázisokban valószínűsíthetően épp a magyar köznyelvi szó megléte miatt nem került adatolásra.

magazin – Az ÉrtSz. (4: 904) és az ÉKSz.² (855) is a következő jelentéseit adatolja: 1. (régies) ’raktár’, (ritka) <külföldön> ’áruház’. 2. (katonaság, régies, bizalmas) ’tölténytár’. 3. ’rendszer. havonként v. hetenként megjelenő, könnyed, szórakoztató, a nagyvárosi közönség ízléséhez alkalmazkodó képes folyóirat’. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban, bár földrajzi és politikai szempontból ez ma már valóban külföldnek számít, a *magazin* (fn.) az ukr., or. *магазин* ’bolt, áruház’ hatására vált nagyobb elterjedtségű köznyelvi szóvá. Pl. „A bótokba vót, kérlek szépen, hogy *magazinokba* telve vót mindennel.” (94_BATYU_1920_FERFI_ANYTR). Adatolva még: KMNySz. 2: 44.

major – Az ÉrtSz. (4: 917) és ÉKSz.² (858) is homonim szóként tartja nyilván. A *major*¹ jelentését a következőképp határozzák meg: ’nagyobb gazdaságnak, mezőgazdasági üzemnek az a rendszer. a határban kint levő része – olykor a hozzá tartozó földekkel együtt’. A *major*² ’őrnagy’ jelentésben használt szót mindkét szótár az elavult szavak közé sorolja. A kárpátaljai magyarban a *major* (fn.) az ’őrnagy’ jelentésű ukr., or. *майор* meghonosodása révén a katonai nyelv részeként ma is aktívan használt elem. Pl. „Akkor kezdett Zsuzsikának udvarolni ez a *major*.” (62_KASZONY_1923_NO_ANYTR). Adatolva még: Termini: Ht-lista; KMNySz. 2: 46.

operáció – A szóhoz kapcsolódóan az ÉrtSz. (5: 400) és az ÉKSz.² (1013) is a következő jelentéseket adja meg: 1. ’műtét’, 2. (rendszer. jelzővel) (régies) ’hadművelet’, 3. (régies) ’vmely bonyolultabb, kül. pénzügyi, ipari, kereskedelmi művelet’. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban az *operáció* szó (fn.) az ukr. *операція*, or. *операция* ’művelet’ jelentésében került átvételre, s a munkafolyamat (pl. egy gyártósoron végzett összeszerelési munka esetén) egy adott személy által végzett fázisára utal. Pl. „Mindenkinek megvót külön az *operációja*.” (71_MEZŐKASZONY_1962_NO_ANYTR). Adatolva még: Termini: Ht-lista.

pára – Az ÉrtSz. (5: 639) és az ÉKSz.² (1058) is poliszém szóként tárgyalja, s a következő jelentéseit adja meg: 1. ’vízgőz, finom köd’, 2. ’kilehelt levegő’, 3. ’<állatról, különösen lóról, a sajnálat, együttlérés kifejezésére:> *Szegény pára kimúlt*. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban a felsőoktatáshoz kapcsolódóan a *pára* (fn.) az ’órapár, duplaóra, 2x45 perc’ jelentéssel bíró ukr., or. *napa* meghonosodása nyomán általánosan elterjedt. Pl. „Ültünk a *párán*, amikor bejött az anyja.” (2012_Kórház_Résztevő_N_20-s). Adatolva még: KMNySz. 2: 154.

pompa – Az ÉrtSz. (5: 790–791) és az ÉKSz.² (1090) az alábbi jelentéseit adatolja: 1. ’ünnepélyessé, tündöklően széppé tevő dísz vagy díszek összessége’, 2. (választékos) ’szemet gyönyörködtető, változatos szépség’. A köznyelvi *pumpa* alakváltozatoként a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *pompa* (fn.) az ukr., or. *помпа* hatására ’kerti szivattyú’ jelentésben, leginkább a *kút* utótaggal kiegészülve terjedt el. Pl. „Az udvarban a szennyvízelvezető csatornától pár méterre van ugyan egy *pompakút*, de annak a csapja

nem szuperál, s a vize – egyértelmű okokból – egyébként sem lenne alkalmas fogyasztásra.” (Kárpátinfo, 2014. április 28.). Adatolva még: Termini: Ht-lista.

praktika – Az ÉrtSz. (5: 824) és az ÉKSz.² (1099) a következő jelentéseit adja meg: ’mesterkedés, fondorkodás, fortélyos eljárás’. Utóbbi épp a kárpátaljai nyelvészek közreműködésének köszönhetően (BEREGSZÁSZI–CSERNICKÓ 2004: 137–138) már megadja a *praktika* (fn.) ukr., or. *практика* ’szakmai gyakorlat <pl. az egyetemi hallgatók gyakorlótanítása>’ jelentését is. A szó viszont árnyaltabb jelentéstartalommal bír a kárpátaljai magyarban is. A tanév befejezését követően az általános és középiskolai diákok számára is van *praktika*, ami ez esetben szervezett keretek között folytatott tevékenységekre utal (az iskola területének gondozása, sport és szabadidős tevékenységek folytatása). Adatolva még: Termini: Ht-lista; KRAJNIK 2010: 49.

púp – A szó jelentéseként az ÉrtSz. (5: 858) és az ÉKSz.² is a következőket adja meg: 1. ’a hátgerinc kóros görbülete miatti kidudorodás’, 2. ’némely állat, különösen a teve hátán természetes kidudorodás’, 3. ’púphoz hasonló kidomborodás’. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a *púp* (fn.) ukr., or. *нын* szó a közmagyar jelentésén kívül a ’koldók’ jelölésére is szolgál. Pl. „A felkészítő időszakban víz gyűlt a hasüregeben, amitől *púp*- és ágyéksérvet kapott. (Kárpáti Igaz Szó, 2008. szeptember 11.) Adatolva még: Termini: Ht-lista; KMNySz. 2:188; KÓTYUK 2007: 296.

títán – Az ÉrtSz. (6: 695–696) és az ÉKSz.² (1347) is homonim szóként kezeli és a következő jelentéseit adja meg: *títán*¹ 1. ’a görög mitológiában Uranosznak, az ég istenének és Gaiának, a föld istennőjének gyermekei’, 2. (választékos) ’szellemóriás’. A *títán*² ’rendkívül kemény, acélszürke fém’. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban a *títán* (fn.) az ukr., or. *титуан* hatására a közmagyar jelentésektől eltérően ’fémből készült, korábban szilárd tüzelésű vízforráló alkalmatlanság’ megnevezéseként is használatos, mely az átadó nyelvekben már egy bizonyos típus márkajelzéseként is funkcionál. Pl. „Eladó egy jó állapotban lévő *títán*.” (Kárpátinfo, 2016. július 14.).

6. Összefoglalás. Végezetül elmondható az, hogy a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban a szláv átvételek meghonosodása a szókészleti gyarapodás mellett egyúttal a homonimák számának gyarapodásával is jár. E szavak szótárakban való szerepeltetése hozzájárulhat az anyaországi és a kárpátaljai magyar beszélők között esetlegesen előforduló félreértések megszűnéséhez, illetve ahhoz is, hogy ezeket a szavakat a helyi nyelvjárások beszélői is adekvát módon használhassák. E szavak besorolását a kölcsönszavak korábban bemutatott, hagyományos kategorizációja nem teszi lehetővé. Ezért a fentebb már részletesen kifejtett gondolatmenet alapján célszerű lehet a közvetlen kölcsönszavak kategóriáját a „jelentésátvételben realizálódó közvetlen kölcsönszavak” alcsoporttal kiegészíteni. Ugyanis e szavak esetében a hangalak átvétele csak látszólagos, lényegében nem is történik meg, hiszen az átvéető nyelvben már él egy, az átvett szóval azonos hangsorból álló szó, vagyis ténylegesen csak a szó jelentésének az átvételéről beszélhetünk.

Kulcsszók: Kárpátalja, magyar nyelvjárás, orosz, ukrán, kölcsönszó, átvétel, meghonosodás, homonima.

Hivatkozott irodalom

- BAKOS FERENC 1994. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BAKOS JÓZSEF 1966. Comenius nyelvészeti munkásságának jelentősége. Comenius és a nyelvtudomány. *Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Nova series* 4: 185–226.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2008. A nyelv fogalma a nyelvhasználat tükrében. *Magyar Nyelvőr* 132: 129–150.
- BÁRÁNY ERZSÉBET – CSERNICKÓ ISTVÁN 2009. = БАРАНЬ СЛИЗАВЕТА – ЧЕРНИЧКО СТЕПАН, Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці 2. *Acta Beregsasiensis* 8/1: 91–112.
- BÁRCZI GÉZA 1958. A szótári homonímia kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 54: 43–52.
- BÁRDOSI VILMOS 1975. Poliszémia és homonímia mint a humor nyelvi forrásai. *Filológiai Közlöny* 21: 79–93.
- BARTHA CSILLA 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Benkő László 1991. S(z)amara. *Népszava* 1991. január 21. 6.
- BENŐ ATTILA 2008. *Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.
- BEREGSZÁSI ANIKÓ – CSERNICKÓ ISTVÁN 2004. ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár.
- BORBÉLY EDIT 2004. Orosz–ukrán elemek a kárpátaljai magyar diákifjúság nyelvhasználatában. *Acta Hungarica* 15: 14–17.
- CSERNICKÓ ISTVÁN – HIREZ KORNÉLIA 2003. A kölcsönzés. In: CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 125–138.
- DRÁVAI GIZELLA 1969. Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így. *Kárpáti Kalendárium*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod. 65., 91., 135.
- ÉKsz.² = *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- ELEKFI LÁSZLÓ 2000. Homonimák felismerhetősége todalékos alakok alapján. *Magyar Nyelvőr* 124: 146–163.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- FODÓ SÁNDOR 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19: 41–52.
- GAZDAG VILMOS 2010. Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban. In: KOZMÁCS ISTVÁN – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ szerk., *Közös jövőnk a nyelv 1. Nyelvtudomány és pedagógia*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 109–130.
- GAZDAG VILMOS 2013. Államnyelvi kontaktuselemek a kárpátaljai magyar sajtóban. In: FEDINEC CSILLA – SZOTÁK SZILVIA szerk., *Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*. Balassi Intézet, Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 199–242.
- GYÖRKE MAGDOLNA 2008. Öltözködési tájszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Acta Hungarica* 18: 90–92.
- HANGAY ZOLTÁN 2007. Jelentéstan. In: A. JÁSZÓ ANNA főszerk., *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó, Budapest. 477–518.
- HAUGEN, EINAR 1950. The analysis of linguistic borrowing. *Language* 26/2: 210–231.
- IMRE SAMU 1966. Egy szokatlan hangátvetésről. *Magyar Nyelv* 62: 46–50.

- CS. JÓNÁS ERZSÉBET 2013. Játékos szerzők – kínlódó fordítók (A nyelvi játékok tolmácsolása). In: CS. JÓNÁS ERZSÉBET – PETHŐ JÓZSEF szerk., *A játék. Művészeti, társadalom- és bölcsészettudományi tanulmányok*. Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- KIEFER FERENC 2007. *Jelentésemélet*. Corvina Egyetemi Könyvtár, Budapest.
- KISS JENŐ 1972. A strukturális nyelvföldrajzról. *Magyar Nyelv* 68: 345–354.
- KISS JENŐ 1981. *Nyelvjárási tanulmányok*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KMNYSz. = LIZANEC PÉTER – HORVÁTH KATALIN, *A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára* 1–2. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 2012.
- KONTRA MIKLÓS 1977. Egy új kölcsönhomonimánkról. *Magyar Nyelvőr* 101: 109–110.
- KONTRA MIKLÓS 1981. A nyelvek közötti érintkezés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. *Nyelvtudományi Értekezések* 109. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KONTRA MIKLÓS 1995. *Túl a kecegárdán. Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Teleki Téka Alapítvány, Budapest.
- KÓTYUK ISTVÁN 1973/2007. *Українские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Под редакцией и с предисловием А. ЗОЛТАНА. Ньиредьхаза.
- KOZMA ENDRE 1986. Nyelvészeti alapismeretek (részlet). *Intézeti Szemle* 15: 80–128.
- KRAJNIK ILDIKÓ 2010. *Igazolás, szprávká vagy dovidka? Orosz és ukrán kölcsönszavak szociolingvisztikai vizsgálata Kárpátalján*. Szakdolgozat, kézirat. Debreceni Egyetem, Debrecen. http://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozat/1659/krajnik_i_1659.pdf (2018. 03. 11.)
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998a. *Nyelvünkben otthon*. NAP Kiadó, Dunaszerdahely
- LANSTYÁK ISTVÁN 1998b. *A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai*. Egyetemi Füzetek 1. Lilium Aurorum, Dunaszerdahely.
- LIZANEC PÉTER 1970. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépponttatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod.
- MÁRKU ANITA 2008. *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Rákóczi-füzetek 48. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár–Beregszász.
- MÁRKU ANITA 2013. „Po Zákárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. „Lira” Poligráfcentrum, Ungvár.
- ORVOŠOVÁ, JUDITA 1964. Hívjuk fel a tanulók figyelmét az orosz–szlovák homonimákra. *Szocialista Nevelés* 9: 298–300.
- PÁLINKÁS LÁSZLÓ 1997. *Tajszavak Peredről*. Diplomamunka, kézirat. Comenius Egyetem, Pozsony. docs.pered.info/2009/20090813--palinkas_laszlo-tajszavak_peredrol.pdf (2018. 03. 10.)
- PENTTILÄ, AARNI 1970. A homonimiáról, különös tekintettel a finn nyelvre. *Magyar Nyelv* 66: 129–135.
- PETHŐ JÓZSEF 2006. *Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára*. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza.
- RÁCZ ENDRE 1977. Tréfás és komoly kétértelműségek. *Új Szó* 1977. július 23. 4.
- RÓNAI BÉLA 1997. Azonos alakú szavak. *Dunántúli Napló* 1997. január 25. 7.
- SÁNDOR ANNA 1994. Homonim tőszavak a koloni nyelvjárásban. *Magyar Nyelv* 90: 219–220.
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 2007. *Magyar stilsztika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Termini: Ht-lista = *A Termini Kutatóhálózat határon túli magyar szavakat bemutató elektronikus szótári adatbázisa*. <http://termini.nytud.hu/htonline/htlista.php?action=firstpage> (2018. 03. 10.)
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2012. A poliszémia hálózatmodellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 287–344.

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. A határtalanítás az Osiris idegen szavak szótárában és a szókészlet. *Magyar Nyelvőr* 137: 379–398.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest.
- TÓTFALUSI ISTVÁN 2004. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. A magyar nyelv kézikönyvei 8. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Zelei Miklós 2001. *A kettézárt falu*. Dokumentumregény Adolf Buitenhuis fényképeivel. Második kiadás. Ister, Budapest.

Second-language homonyms in Transcarpathian Hungarian dialects

There is a seemingly rich literature available for researchers in the field of naturalized loanwords in the language varieties of the Hungarian diaspora. Until now, however, no single work has examined substantively the Eastern Slavic loanwords that correspond in their pronunciation to certain words of the Hungarian language, that is, their homonyms. In this paper we draw up a database of interlingual homonyms of the Hungarian dialects of Transcarpathia and try to answer some questions about their classification into loanword types.

Keywords: Transcarpathia, Hungarian dialect, Russian, Ukrainian, loanwords, reception, naturalization, homonym.

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

SZEMLE

Nyelv és lélek

JUDIT BARANYINÉ KÓCZY, *Nature, Metaphor, Culture: Cultural Conceptualizations in Hungarian Folksongs*. Springer Nature, Singapore, 2018. 239 lap

1. BARANYINÉ KÓCZY JUDIT könyve egy Kodály-idézzel indul: „[a] magyar népdal az egész magyar lélek tükre, a magyar nyelvvel egyidős, a magyarság történelme során kialakult és az évszázados – évezredek – használatban csiszolódott népzenei hagyomány anyanyelvünkhöz hasonló érték. Benne mindannyian magunkra ismerhetünk, belőle mások is megismerhetnek bennünket.” A szerző tökéletes idézetet választott: ebben a pár sorban összegződik, hogy mi a kötet célja és szerepe a magyar nyelv és tágabb értelemben a magyar kultúra tanulmányozásában. A szerző a viszonylag új tudományágnak számító kulturális nyelvészet (l. SHARIFIAN 2017; BALÁZS–VESZELSZKI szerk. 2012) keretein belül elemzi a magyar népdal egyik meghatározó motívumának, a természeti jelenetnek (azaz a népdal térbeli konstruálódásának) viszonyát a népdal lírai-érzelmi üzenetével. Kiinduló hipotézise, hogy a kulturális nyelvészeti módszertan – elsősorban a kulturális sémák (*cultural schema*), illetve a kulturális metaforák (*cultural metaphor*) alkalmazásán keresztül – kiválóan alkalmas ennek a dinamikus viszonyoknak a minél pontosabb feltárására.

A kulturális nyelvészet sok hasonlóságot mutat a kognitív nyelvészettel (a kognitív nyelvészetről lásd KÖVECSÉS–BENCZES 2010; TOLCSVAI NAGY 2013), hiszen mindkét